

KAUNOTAR JA HIRVIÖ

Jarmo Malkavaara: *“Kauneus” ja “mahti”*. Taidejärjestelmän ja poliittis-hallinnollisen ohjausjärjestelmän välisten suhteiden taidekeskeistä tarkastelua. Taiteen keskustoimikunnan julkaisu nro 4. Valtion painatuskeskus. Helsinki 1989.

Malkavaara ilmoittaa Helsingin yliopistossa väitöskirjana esitetyn tutkimuksensa tavoitteeksi “paikantaa ja eritellä niitä vuorovaikutussuhteita, joiden voidaan käsitteellisesti mieltää vallitsevan taiteiden — ja yhteiskuntaa ohjaavan poliittis-hallinnollisen järjestelmän välillä”. Tutkimus painottuu käsiteanalyysiin, joka on rajattu hyvin tiukasti koskemaan taiteen ja poliittis-hallinnollisen kentän suhteita Suomessa hyvinvointivaltioprojektin kontekstissa. Käsiteanalyysia pannaan aisoihin säännöllisin välein “tutkimustaloudellisista syistä”, ja Malkavaara onkin suorastaan mestari rajoittumaan ‘vain välttämättömään’.

Tutkimuksen nimi on vanhahtavasti “Kauneus” ja “mahti”. Termit ovat peräisin tutkijan alkuperäisistä, tutkimusta suunnanneista mielikuvista. “Mahti” tulee Erik Ahlmanin filosofiasta, ja “kauneus” taas on vanha — vanhentunutkin — estetiikan termi. Sananvalinta kertoo Malkavaaran moraali- tai kenties oikeammin siveysopillisesti värityneestä lähtökohdasta, kauneuden/Kaunottaren ja mahdin/Hirviön välisestä myyttisestä kamppailusta. Tätä kahtiajakoa tosin sekoittaa ahlmanilainen käsitys mahdista positiivisena, “arvokasta” toteuttavana voimana, joka lienee myös johtanut Malkavaaran poliittis-hallinnollisen järjestelmän määritelmässä painottamaan hallintoa politiikan kustannuksella.

Malkavaara tekee tutkimuksessaan monessa suhteessa pioneerityötä. Tähän mennessä ei kovinkaan moni ole Suomessa risteyttänyt taiteentutkimukseen valtio- ja hallinto-oppia, sosiologiaa toki useampi. Teoreettisena taustana tutkimuksessa on estetiikasta peräisin oleva institutionaalinen taideteoria, jota on muokattu taiteen ‘sisä- ja ulkopoliitiikan’ tutkimusta varten. Vastaavasti tutkimuksessa hyödynnettyjä politiikan ja hallinnon tutkimuksen teorioita on ‘estetisoitu’. Kohdetta pyritään tarkastelemaan taidejärjestelmän sisäisestä arvomaailmasta käsin eli “taidekeskeisesti”. Malkavaaran mukaan kullakin sosiaalisella järjestelmällä on sille leimaa-antava arvoala, jota hän kutsuu *järjestelmäspesifiseksi arvopohjaksi*. Se on suurin piirtein sama, mitä Bourdieu kutsuu kentän erityi-

seksi pääomaksi. Tämän pääoman hallintaa Malkavaara taas kutsuu *kulttuuriseksi kompetenssiksi*.

Malkavaara selittää bourdieulaiseen tapaan, että taidejärjestelmän "arvoperustaan kiinnittyvä toiminta, toiminnan autonomisena säilyttäminen ja uudistaminen on periaatteessa koko kentän, sen eri ryhmien ja ryhmiin kuuluvien yksilöiden intressissä". Kentän sisällä käydään toki kamppailuja, sillä kentän arvoperustaa ja oikeita toimintäsääntöjä tulkitaan monin eri tavoin. Tällaisen kamppailun valta-asemista kentällä Malkavaara hyväksyy, jos sitä käydään puhtain asein puhtaan asian eli taiteen puolesta, mutta hän tuomitsee sen, jos valta-asema on tavoite sinänsä tai jos toimijat luopuvat kentän arvoperustasta ja liittoutuvat ulkopuolisten kanssa vahvistaakseen asemaansa. Ensimmäistä hän kutsuu aidoksi ja jälkimmäistä epäaidoksi kamppailuksi.

Taidejärjestelmän "ihannellassa" sen toimijat käyttävät kompetenssejaan aidosti, toisin sanoen kentän arvoperustan mukaisesti, ja tällöin järjestelmä kehittyi oman logiikkansa ja dynamiikkansa mukaan. Yleensä sen omaehtoista kehitystä kuitenkin pyritään horjuttamaan sekä sisä- että ulkopuolelta. Malkavaara analysoi tutkimuksessaan rajauksensa mukaisesti vain poliittis-hallinnollisen järjestelmän pyrkimyksiä muuttaa taiteen 'sisäistä arvoa maailmaa'. Tutkimustavoite sisältää myös taidekeskeisen moraalisen kysymyksenasettelun: onko poliittis-hallinnollisen järjestelmän harjoittama taiteen ohjaus oikeutettua ja loukkaako se taiteen autonomiaa. Malkavaaran mukaan tutkimuksen on pyrittävä edistämään oikeudenmukaisuuden toteutumista ja vastustamaan epäoikeudenmukaista vallankäyttöä.

Tarkastelun keskeisimpiä käsitteitä on *ohjaushybris*, ohjauksessa ilmenevä yli- tai uhmamielisyys, joka edellyttää Malkavaaran mukaan tiettyjä olosuhteita. Ensinnäkin se tapahtuu demokraattisessa järjestelmässä, jossa ohjausoikeus periaatteessa tulee kansalta ja jossa toisaalta kansalaisilla ja sosiaalisilla kentillä, tässä erityisesti taiteen kentällä, on oma autonomiansa. Toiseksi hybrisen syntyy edistää tilanne, jossa taiteelle annetaan julkista tukea, varsinkin jos tätä tukea perustellaan osana julkista palvelusektoria, mikä antaa herkästi julkiselle vallalle 'ohjausoikeutta'. Modernin hyvinvointivaltion kehittyminen siis lisää ohjausjärjestelmän hybrisaaltia. Tällaiset "ohjaushybrisen olosuhteet" ovat vallinneet Suomessa 1960—1970-luvulta lähtien, ja Malkavaaran tutkimuksen ajallis-paikallinen konteksti onkin "hyvinvointivaltioprojektin käsitteellä luonnehdittu suomalainen yhteiskunta".

Malkavaara esittää, että myös poliittis-hallinnolliseen järjestelmään kuuluu oma kompetenssinsa, jota voidaan samoin käyttää aidosti tai epäaidosti. Tämän järjestelmän hän jakaa päätöksentekojärjestelmän sekä sen päätöksiä vastaanottavaan ja arvioivaan kansaan. Poliitikkojen ja virkamiesten kompetenssin aito käyttö kohdistuu poliittis-hallinnollisten ohjauspäätösten tuottamiseen. He arvioivat kompetenssinsa mukaisesti taidejärjestelmään ja muiden sosiaalisten järjestelmien yhteiskuntapoliittista merkitystä, erityisesti jakavat resursseja niiden kesken. Tällöin he ottavat huomioon yhteiskunnallisen kokonais-

intressin, sillä voimavarat ovat rajalliset. Kansalaisten ohjauskompetenssi taas on kansalaisten kykyä arvioida poliitikkojen ja virkamiesten toimintaa, oikeastaan heidän kompetenssiaan. Malkavaaran käsitys poliittis-hallinnollisesta järjestelmästä on oudon harmoninen ja suorastaan depolitisoitu.

Tutkimuksen varsinainen kohde on taidejärjestelmän ja poliittis-hallinnollisen järjestelmän väliset suhteet. Toimijoiden tulisi järjestelmien välisessä vuorovaikutuksessa turvautua vain omaan järjestelmäspesifiin kompetenssiinsä. Epäpuhtaan hybrisen tapauksessa poliitikot esittävät esteettisiä argumentteja ja taiteilijat yhteiskunnallisia argumentteja toimintansa rationalisointirytyksissä. Malkavaara kiinnittää rajauksensa takia huomiota vain taidetta uhkaaviin hybriksiin. Erityisen tuormiollisena hän pitää ohjaushybrisen vaikutusta taiteen uutta luovaan ja kokeilevaan toimintaan. Tästä huolimatta hän viittaa myyttiseen ajatukseen siitä, että taiteen on kestettävä koettelemukset ja että taiteen luovuuden ehkäiseminen kostautuu lopulta sen ohjaajille legitimitetin menetyksensä, eli paha saa palkkansa.

Malkavaaran tutkimuksen empiirinen osuus käsittelee suomalaisia patsaskiistoja Porthanin patsaasta (1864) Mika Waltarin muistomerkkiin (1983). Empiirisen tutkimuksen aineiston valinnassa oli ilmeisesti ongelmia. Lopulta päädyttiin siihen, että tapaus tutkimus on valittava 'julkisen taiteen' alueelta, ja sellaiseksi löytyivät Malkavaaran mukaan kivuttomimmin juuri patsaskiistat. Valinnalla on hyvät ja huonot puolensa, kun tutkitaan poliittis-hallinnollisen järjestelmän ja taidejärjestelmän välisiä suhteita. Aineistoa on ainakin tarjolla, sillä patsaskiistoja käydään julkisilla foorumeilla, ja kiistoihin osallistuvat kaikki Malkavaaran käsitekehikon keskeiset osapuolet. Huonoista puolista antanee osviittaa Malkavaarankin lähteissä esiintyvän taidemaailmateoreetikon Arthur Danton huomautus, että julkisen taiteen hyvyyden kriteerit saattavat olla aivan erilaiset kuin ylipäänsä hyvän taiteen. Jokin teos voi toisin sanoen olla hyvä julkinen taide teos olematta silti hyvää taidetta. Joka tapauksessa julkisella taiteella on perinteisesti ollut yhteiskunnallinen tehtävä, joka antanee poliittis-hallinnolliselle järjestelmälle — kansalle, poliitikoille ja virkamiehille — laajemman oikeuden puuttua siihen kuin taiteeseen yleensä. Näin ainakin usein väitetään, ja Malkavaaran olisi ollut syytä ottaa siihen kantaa.

Empiirinen analyysi keskittyy Veikko Hirvimäen suunnittelema Waltarin muistomerkestä käytyyn kiistaan; aineistona on käytetty pääasiassa lehtiartikkeleita. Malkavaara ei tuo paljonkaan uutta esiin Waltarin patsaasta käydystä kiistasta. Toki hän sijoittaa käsitekehikon abstraktien otsikoitten alle konkreettiset toimijat. Niinpä Ilaskiven ja Holkerin todetaan syyllistyneen ohjaushybriseen ja hakeneen kansansuosiota abstraktia teosta vastustaneilla kannanotoillaan ja taiteilijakunnan ammattijärjestöineen halunneen kiistää kansalta "legitiimin oikeuden intoleranssiin". Nämä toteamukset eivät kuitenkaan tuo lisäinformaatiota kiistaa seuranneille. Analyysi ei lopulta onnistu yltämään empiiristä tapausta aikaan ja

paikkaan: se ei vastaa kysymyksiin, mihin poliittisiin kuvioihin Holkerin ja Ilaskiven populismi liittyi tai miksi kuvanveistäjä Laila Pullinen antoi tukensa poliittisten päätöksentekijöiden ilmaisuoikeudelle eikä noussut puolustamaan kollegaansa toisin kuin useat muut.

Vasta aikaan ja paikkaan kytkeminen olisi tehnyt tutkimuksen empiirisestä osuudesta todellista tieteidenvälistä tutkimusta. Nyt se kilpistyy pitkälle siihen, että Malkavaara katsoo esteettisen kompetenssinsa puutteen estävän taiteen sisäisistä asioista keskustelemisen; hän on sulkenut oman suunsa päteville rajauksillaan. Hän ei katso voivansa arvioida, milloin taidejärjestelmän toimija käyttää kompetenssiaan todella aidosti, sillä hän joutuu jättämään — ja haluaakin jättää — taidejärjestelmän kompetenssit mustiksi laatikoiksi. Hän voi vain tarttua kompetenssin ilmeisen selviin välineellisiin, epäaitoihin käyttöihin, kuten ei-oikeutettujen etuisuuksien hankkimiseen. Tutkijan toiminta-alue jää siten varsin kapeaksi.

Tutkimuksen johtopäätökset ovat sisällöllisesti paremmat kuin empiirinen osuus antaa odottaa, mikä johtuu osittain siitä, että osa päätelmistä ei seuraa lukijalle esitetyistä premiseistä vaan laajemmasta tietoudesta. Joka tapauksessa esimerkiksi seuraavaan lausumaan (s. 132) voi varsin hyvin yhtyä: "‘Taiteet’ julkisena palveluna’ näkemykseen kytkeytyy helposti myös populistinen vaatimus siitä, että julkisten taideteosten on oltava ‘kansan ymmärrettäviä ja sen maun mukaisia’. Nämä vaatimukset taas käyttävät poliittista valtaa, kansan valtuutukseen perustuvaa ‘mahtia’, epäaidosti ja myös epäpuhtaasti määrittämään ‘kauneutta’, ts. rajaamaan taiteellisen kompetenssin vain suppealle ilmaisun ja kansalaisten oletetun vastaanottokyvyn alueelle".

Malkavaaran tutkimuksen etenemistä joihinkin suuntiin on selvästi estänyt tutkijan suunnaton kunnioitus taidetta ja sen autonomiaa kohtaan. Hänen rajauksensa ovat toki ansiokkaita, niin kuin vastaväittäjätkin totesivat, mutta menevät kenties liian pitkälle, jotta hän voisi tehdä todella informatiivisia päätelmiä. Johtopäätösten tietyntaiteesta triviaalisuudesta voidaan ottaa esimerkiksi seuraava lainaus (s. 131), jossa Malkavaara toteaa empiirisen aineistonsa osoittaneen kehitellyn käsitteistön käytökelpoisuuden ja oikeellisuuden: "Taidejärjestelmän kamppailut voidaan tulkita siten, että niissä kompetenssin väärinkäyttö ja aidon arvoperustan puolustus synnyttävät järjestelmän sisällä ja/tai sen ja poliittis-hallinnollisen ohjausjärjestelmän välillä subjekti/vastasubjekti-toimintaa; ja tämä toiminta voi levitä kokonaiseksi subjekti/vastasubjekti-toimintojen verkoksi, jonka silmukoissa aito ja epäaito ja puhdas ja epäpuhdas toiminta ilmenevät eri tavoin ja eri tasoilla".

Malkavaara esittää tutkimuksensa lopuksi joukon kulttuuripoliittisia suosituksia, jotka noudattavat hänen omaksumaansa suutari pysyköön lestissään -linjaa: Poliittis-hallinnollisen ohjausjärjestelmän legitiimi toiminta-alue on julkisten resurssien oikeudenmukainen kohdentaminen sosiaalisten järjestelmien kesken, ja sen toimijoiden tulee selvästi tiedostaa oman kompetenssinsa rajoittuneisuus suhteessa taidejärjestelmän ydinalueeseen eli

varsinaiseen luovaan työhön. Taidejärjestelmän toimijoiden taas tulee saada ohjausjärjestelmän toimijat vakuuttamaan taidejärjestelmän merkittävyydestä ja oikeudesta yhteiskunnalliseen asemaan ja erityisesti osuuteen yhteiskunnan voimavaroista. Tämä tulee tehdä tuottamalla 'hyvää' taidetta taidejärjestelmän oman arvopohjan mukaisesti. Poliittisten päätöksentekijöiden ja hallintovirkamiesten tulee "ymmärtää" taidetta ja taiteilijoiden puolestaan heitä mutta vain toimijoiden omalla kompetenssialueella. Sen ulkopuolella sen sijaan ei tule tyytyä konsensusukseen tai kompromisseihin, sillä ne lamauttavat luovuutta. Suosituksistaan huolimatta Malkavaara esittää kerettiläisen ajatuksen, että taidejärjestelmän hermeettinen ihannetila ei ehkä olekaan eduksi taiteen kehitykselle, sillä silloin katoaisi "osa taiteesta käytyä — — keskustelua ja subjekti/vastasubjekti-toimintaa; ja samalla katoaisi osa siitä rakenteistumisen dynamiikasta, joka taidetta vie — 'hyvässä' tai 'pahassa' — eteenpäin" (s. 133—134). Jos näin on, putoaa pohja monilta hänen tutkimuksessa esittämiltään väitteiltä.

SARI KARTTUNEN